

U

ทวิจารย์หนังสือ

ดร.โดม ไกรปรกรณ์

อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์

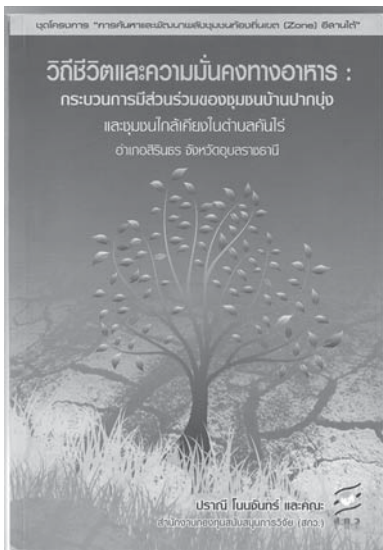
สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์

E-mail: domekra@pim.ac.th

ปราณี โนนจันทร์ และคณะ. (2551). *วิถีชีวิตและความมั่นคงทางอาหาร: กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปากบุงและชุมชนใกล้เคียงในตำบลคันไร่ อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นักวิชาการและนักอ่านที่สนใจเรื่องความเป็นไปของมนุษย์ในยุคปัจจุบันคงพอรู้แล้วว่า คนบนโลกจำนวนไม่น้อยกำลังเผชิญปัญหาขาดแคลนอาหาร ในขณะที่หนังสือของ อีริค ชลอสเซอร์ และชาร์ล วิลสัน (Schlosser, Eric and Wilson, Charles, 2550) ได้ชี้ให้เห็นถึงอันตรายที่ผู้บริโภคอาหารจานด่วน (Fast Food) จากบริษัทฟาสต์ฟู้ดยักษ์ใหญ่ของโลกจะได้รับ เช่น โรคระบบทางเดินอาหาร โรคฟันผุ ฯลฯ และหนังสือของ ไมเคิล พอลแลน ชี้ให้เห็นว่า อาหารแบบตะวันตกที่แพร่หลายไปทั่วโลกได้นำพาโรคอ้วนไปสู่ผู้ที่นิยมบริโภคและชักชวนให้เรากินพืช หลีกเลี้ยงอาหารแบบตะวันตกและบริโภคอาหารท้องถิ่นของตนเองอย่างที่คนฝรั่งเศส คนญี่ปุ่น คนอินเดีย คนกรีกนิยมกินอาหารท้องถิ่นของตน (พอลแลน, ไมเคิล, 2553)

หรือที่หนังสือของ วันทนา ศิวะ (2551) และหนังสือของ เฮเลนา นอร์เบิร์ก-ฮอดจ์ และคณะ (2551) ได้หยิบเอาประเด็นการขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจของบรรษัทข้ามชาติ ที่ทำลายระบบอาหารและวิถีชีวิตของคนพื้นเมืองในประเทศกำลังพัฒนาที่ผลิตและบริโภคอาหารหลากหลายชนิดตามสภาพภูมิศาสตร์และภูมิอากาศของพื้นที่ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพและทางวัฒนธรรม ให้เปลี่ยนสู่การ

ผลิตและบริโภคอาหารจากพืชและสัตว์เพียงไม่กี่ชนิดที่บรรษัทข้ามชาติสนับสนุนให้ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของบรรษัท

สภาพของสังคมที่กำลังเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนอาหาร ปัญหาสุขภาพจากการบริโภคอาหารจานด่วนหรืออาหารแบบตะวันตกสมัยใหม่ รวมทั้งปัญหาความ (ไม่) มั่นคงทางอาหารของผู้คนในประเทศกำลังพัฒนา อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ระบบอาหารที่มีความหลากหลายของคนพื้นเมือง ถูกทำลายไปด้วยการเข้ามาของบรรษัทข้ามชาติ ดูเป็นปัจจัยที่ทำให้หนังสือชื่อยาวของ ปราณี โนนจันทร์ และคณะชาวบ้าน บ้านปากบุง อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี มีความน่าสนใจเพราะเป็นการศึกษาประเด็นทางสังคมของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งเป็นประเด็นทางสังคมที่ร่วมสมัยกับท้องถิ่นหลายถิ่นทั่วโลก

ที่น่าสนใจยิ่งกว่า คือ หนังสือเล่มนี้มาจากงานวิจัยของกลุ่มชาวบ้านปากบุง จำนวน 9 คน ที่มีอาชีพทำไม้กวาดขาย ทำประมง ทำดอกไม้จันทร์ เป็นหมอพื้นบ้าน ฯลฯ โดย แม่ปราณี โนนจันทร์ หัวหน้าโครงการมีความรู้เพียงระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ไม่ได้จบปริญญาจากมหาวิทยาลัย และงานวิจัยนี้ได้รับทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

แม่ปราณีและคณะทำงานได้แบ่งเนื้อหาของงานวิจัยออกเป็น 8 บท โดย 2 บทแรกเป็นการกล่าวถึงความจำเป็นมาของการวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการวิจัยและเก็บข้อมูล ฯลฯ ตามรูปแบบของงานวิจัยของนักวิชาการ <น่าสนใจตรงที่มีการกล่าวถึงการคืนข้อมูลที่รวบรวมได้ให้แก่ชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลด้วย> และบทที่ 8 เป็นการสรุปและให้ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาความมั่นคงของอาหาร และข้อเสนอแนะสำหรับทำการวิจัยครั้งต่อไป

ด้านเนื้อหาสำคัญของหนังสือเล่มนี้ในบทที่ 3-7 พอสรุปได้ว่า แม่ปราณีและคณะชี้ให้ผู้อ่านเห็นภาพประวัติศาสตร์ของชุมชนในพื้นที่ตำบลคันไร่ อำเภอ

สิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มติดแม่น้ำมูล มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ โดยจากความทรงจำของชาวบ้านในพื้นที่ทำให้ทราบว่า ชุมชนบริเวณนี้เกิดขึ้นและดำรงอยู่มานานกว่า 100 ปี ผู้คนที่ก่อตั้งชุมชนคือคนที่อพยพมาจากตำบลอื่นๆ ในอุบลราชธานีมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณตำบลคันไร่ เพราะเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์มีทั้งพื้นที่ป่าและแหล่งน้ำ จึงสะดวกต่อการทำมาหากิน ข้าราชการหาได้ง่าย

ด้วยจำนวนคนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้นๆ ในที่สุดราชการได้ตั้งชุมชนคันไร่ขึ้นเป็นหมู่บ้านและตั้งคนในชุมชนขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งจากการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนครัวเรือนในหมู่บ้านในช่วงปี พ.ศ. 2472-2487 ทำให้คนในชุมชนเกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร คนจำนวนหนึ่งแยกตัวออกมาตั้งหมู่บ้านใหม่ ซึ่งปัญหาความยากลำบากในการทำมาหากินของชาวบ้านคันไร่และหมู่บ้านที่แยกตัวออกมาจะเพิ่มมากขึ้นอีกในช่วงปี พ.ศ. 2510-2512 ที่ป่าไม้ที่เคยมีมากในอดีตถูกบุกรุกทำลายจากคนในชุมชนที่ต้องการขยายที่ทำกิน และจากนโยบายรัฐที่ให้มีการสัมปทานป่าไม้อันส่งผลให้คนจากภายนอกที่ได้สัมปทานเข้ามาทำลายป่าไม้

รวมถึงการเข้ามาของโครงการสาธารณูปโภคของรัฐ เช่น ไฟฟ้า ประปา ถนน ฯลฯ ซึ่งด้านหนึ่งนั้นโครงการได้นำเอาความสะดวกสบายและความเป็นอยู่ที่ดีมาให้แก่คนในชุมชน แต่อีกด้านหนึ่งได้ทำให้ชาวบ้านที่เคยเคยทำการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพแบบพออยู่พอกินพึ่งพิงธรรมชาติ หันมาทำการผลิตเพื่อขายพึ่งพิงเศรษฐกิจภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามาของโครงการขนาดใหญ่ของรัฐบาลอย่างโครงการเขื่อนสิรินธร และโครงการเขื่อนปากมูลที่ส่งผลกระทบอย่างมากต่อความมั่นคงทางอาหารของชาวบ้านบ้านคันไร่ เนื่องจากปัญหาการสูญเสียที่ทำกินซึ่งถูกน้ำท่วมจมอยู่ในส่วนอ่างเก็บน้ำของเขื่อน และปัญหาปลาที่เคยจับได้มีน้อยลง หาปลาตัวใหญ่

อย่างที่เคยจับได้ก่อนมีการสร้างเขื่อนไม่ค่อยได้ เพราะมีแต่ปลาตัวเล็กๆ ที่สามารถขึ้นจากแม่น้ำโขง มาแย่งแม่น้ำมูล ชนิดของปลาที่จับได้มีจำนวนน้อยลง กว่าเดิม

ประเด็นสำคัญที่หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงในส่วน ท้ายๆ คือ การที่ชาวบ้านค้นไร่พยายามสร้างความ มั่นคงทางอาหารของพวกตน โดยการรวมกลุ่มกัน ต่อสู้เรื่องผลกระทบจากเขื่อนต่อภาครัฐและการจัดตั้ง กลุ่มดูแลรักษาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่มี อยู่จำกัดเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน เช่น การจัดเวรยามเฝ้าระวังไฟป่าและการบุกรุกทำลายป่า ของบุคคลภายในชุมชนและบุคคลภายนอก การ ประชุมร่วมร่างกฎระเบียบกติกาในการดูแลรักษาป่า ร่วมกัน การทำธนาคารพันธุ์ปลาพื้นบ้านและปล่อย ปลาพื้นบ้านที่รวบรวมได้ลงแม่น้ำมูลเพื่อให้ปลามีการ ขยายพันธุ์ ฯลฯ

จุดแข็งของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่ว่าผลการวิจัยที่ กลุ่มชาวบ้านร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นนี้เกือบทั้งหมด สอดคล้องกับงานศึกษาของนักวิชาการ ดังเห็นได้ จากงานวิจัยของ จารุวรรณ ธรรมวัตร ที่ศึกษาเกี่ยวกับ วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวอีสาน โดยชี้ ให้เห็นว่า ประชากรกลุ่มที่พูดภาษาลาวหรือภาษา อีสานในเขตจังหวัดอุบลราชธานี <และเขตจังหวัด อื่นๆ อีก 9 จังหวัด ได้แก่ ชัยภูมิ ขอนแก่น ร้อยเอ็ด อุตรดิตถ์ หนองคาย ยโสธร อำนาจเจริญ มหาสารคาม หนองบัวลำพู> มีคติการตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ ราบลุ่มแม่น้ำสายสำคัญและทำมาหากินแบบพึ่งพิง ธรรมชาติ ปลูกข้าวนาหยอดซึ่งได้ผลผลิตพอกิน ตลอดปี รวมทั้งเสาะหาอาหารป่า เช่น กลอย ขุยไผ่ และผักพื้นบ้านในดง ในป่าบุงป่าทาม ฯลฯ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2540: 3-4) หรือเห็นได้จากงานวิจัยของ วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ และประสิทธิ์ คุณุรัตน์ ที่แสดงให้เห็นถึงภาพความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวชนบท อีสานที่หันมาผลิตเพื่อขายพึ่งพิงเศรษฐกิจภายนอก มีการบริโภคข้าวของเครื่องใช้แบบคนในเมืองจนทำให้

รายจ่ายในชีวิตเพิ่มขึ้น ประสบปัญหาการลดลงของ พื้นที่ป่า รวมถึงมีการร่วมมือกันของคนในชุมชนเพื่อ จัดตั้งองค์กรหรือกลุ่มจัดการทรัพยากรสำหรับบริโภค ภายในชุมชน (วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ และประสิทธิ์ คุณุรัตน์, 2543: 229-237)

รวมถึงงานวิจัยของ สมศรี ชัยวณิชยา (2548) ที่แสดงให้เห็นว่านโยบายการพัฒนาภาคตะวันออก เฉียงเหนือของรัฐบาลไทยที่ใช้ในช่วง 25 ปีแรกของการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีผลให้ประชากร ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการผลิตเพื่อยังชีพสู่การผลิต เพื่อการค้า เกิดปัญหาพ่อค้าในท้องถิ่นเอาใจเอเปรียบ คนในชุมชนเดียวกัน และโครงการชลประทานเพื่อ พัฒนาการเกษตรของประชาชนไม่สามารถดำเนินการ ส่งน้ำเพื่อการเกษตรได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ โดย โครงการส่วนใหญ่กลับเป็นโครงการเพื่อผลิตกระแส ไฟฟ้าป้อนสู่ระบบอุตสาหกรรมที่กำลังขยายตัว

ความสอดคล้องระหว่างงานวิจัยของ แม่ปราณี โนนจันทร์ และคณะ กับงานวิจัยของนักวิชาการ ชี้ให้ เห็นว่า งานวิจัยของกลุ่มชาวบ้านไร่ มีคุณภาพ พอๆ กับงานวิจัยของนักวิชาการ ซึ่งนับเป็นสัญญาณ อันดีสำหรับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ ที่คิดจะทำ หรือกำลังทำงานวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิต และความ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลกระทบต่อ ชุมชนท้องถิ่นของตน

อย่างไรก็ตามหนังสือเล่มนี้มีแง่มุมที่ไม่ได้บอกให้ ผู้อ่านทราบโดยตรงทั้งหมด นั่นคือ อาจกล่าวได้ว่า หนังสือเล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้คัดค้าน โครงการขนาดใหญ่ของรัฐโดยชาวบ้าน ดังที่ผู้ สร้างสรรค์หนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงการต่อสู้คัดค้าน การสร้างเขื่อนปากมูลของชาวบ้านไว้ในหนังสือ โดย ผู้สร้างสรรค์งานวิจัยชิ้นนี้ส่วนหนึ่ง คือ กลุ่มคนที่มี บทบาทในการคัดค้านโครงการเขื่อนปากมูลนั่นเอง และงานศึกษาเกี่ยวกับการคัดค้านการสร้างเขื่อน ปากมูลหลายชิ้นได้แสดงให้เห็นว่าการคัดค้านของ กลุ่มชาวบ้านเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social

Movement) ที่ใช้กิจกรรมทางวัฒนธรรมเข้าช่วย เช่น การชุมนุมคัดค้าน การสร้างสำนึกร่วมของคนในชุมชน ผ่านพิธีสาปแช่งผู้สนับสนุนการสร้างเขื่อนปากมูล การสร้างอัตลักษณ์ของชาวบ้านที่คัดค้านโดยแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม “ไทย-ลาว” ของพวกตน การตั้งหมู่บ้านแม่มน้อยในที่บริเวณสันเขื่อนปากมูล (นลินี ดันธุนิตย์, สุไลพร ชลวิไล, ศิริพร โคตะวินนท์, 2545: 187-207; โดม ไกรปกรณ์, 2548: 261-270)

มองในแง่นี้หนังสือของแม่ปราณีและคณะ จึงไม่ใช่หนังสือที่มีวาระด้านการให้ความรู้แก่ผู้อ่านเพียงด้านเดียว หากมีวาระของการเมืองวัฒนธรรมในการต่อสู้กับโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาลแฝงอยู่ด้วยระดับหนึ่ง

ที่กล่าวมายืดยาวนี้ ด้วยหวังว่าผู้อ่านหนังสือเล่มนี้จะไม่ติดกับดักปัญหาสำคัญของการทำความเข้าใจวัฒนธรรมของมนุษย์ที่ ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ชี้ไว้คือ การศึกษาที่มองไปในทางใดทางหนึ่งเพียงทางเดียว <ที่ อาจารย์อานันท์ ใช้คำว่า “มุมมองเชิงเดี่ยว”> และภาวะการชะงักงันทางความคิดสติปัญญาในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมของมนุษย์ เนื่องจากการติดกับดักทางความคิดแบบคู่ตรงกันข้ามที่ยึดกรอบการวิเคราะห์ผ่านหน่วยการวิเคราะห์เพียงคู่ใดคู่หนึ่ง เช่น เมืองกับชนบท ชุมชนกับรัฐ ฯลฯ จนทำให้ละเลยการอธิบายความเปลี่ยนแปลงอย่างสลับซับซ้อนของสิ่งที่ศึกษา (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2548: 11-14) แต่ทั้งนี้ข้อหึงท้ายของผู้วิจารณ์ไม่ได้ต้องการลดทอนความน่าเชื่อถือของหนังสือที่แม่ปราณีและคณะสร้างสรรค์ขึ้น แต่ประการใด ทั้งผู้วิจารณ์ยังเห็นว่า นักวิชาการและนักอ่านทั่วไปควรอ่านหนังสือเล่มนี้เพื่อให้เข้าใจถึงปัญหาความมั่นคงทางอาหารที่อาจเกิดขึ้นกับเราได้ทุกเมื่อ และเพื่อร่วมกันคิดร่วมกันทำนโยบายของรัฐบาลหรือการทำธุรกิจของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่กำลังขยายอิทธิพล

เหนือเราในเกือบทุกด้าน ไม่มาบีบอัดเราที่เป็นพลเมืองของรัฐและเป็นผู้บริโภคสินค้าของธุรกิจอุตสาหกรรมจนไม่มีที่ยืน

บรรณานุกรม

จากรูรณ ธรรมวัตร. (2540). *วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวอีสาน: การสืบสานภูมิปัญญาและมรดกจากธรรมชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม: อาศรมวิจัย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

โดม ไกรปกรณ์. (2548). *ขบวนการสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยระหว่าง พ.ศ. 2525-2535: ศึกษาการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนน้ำโจน เขื่อนแก่งกรุง และเขื่อนปากมูล*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นลินี ดันธุนิตย์, สุไลพร ชลวิไล, ศิริพร โคตะวินนท์. (2545). ประสบการณ์ต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ. *วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. (หน้า 182-240). เชียงใหม่: ตรีสวี (ซิลค์เวอร์มบุคส์).

นอร์เบอร์ก-ฮอดจ์, เฮเลนา และคณะ. (2551). *นำอาหารกลับบ้าน*. ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์ (แปล). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.

พอลแลน, ไมเคิล. (2553). *แกล้งการฉ้อโกง*. คณิตสรณ์ สัมฤทธิ์เดชขจร (แปล). กรุงเทพฯ: มติชน.

วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และประสิทธิ์ คุณรัตน์. (2543). *ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาคอีสาน*. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย*. (หน้า 217-281). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ศิวะ, วันทนา. (2551). *ปล้นผลิตผล! ปฏิบัติการจีจีดี*
เสียดายอาหารโลก. ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์ (แปล).
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.

สมศรี ชัยวณิชยา. (2548). *นโยบายการพัฒนาภาค*
ตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลไทยระหว่าง
พ.ศ. 2494-2519. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
ดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะ
อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2548). *ทฤษฎีและวิธีวิทยา*
ของการวิจัยวัฒนธรรม การทะลุกรอบและกักตัก
ของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์.

Schlosser, Eric and Wilson, Charles. (2550).
มหันตภัยพาสต์ฟูดเซม็อบโลก. พูนลาภ อุทย-
เลิศอรุณ และจินดารัตน์ แดงเดช (แปล).
กรุงเทพฯ: วีเลิร์น.

Dr. Dome Kraipakorn received his Doctoral Degree in History from Chulalongkorn University, and Master of History form Thammasat University. He is currently Lecturer in Faculty of Liberal Arts, Panyapiwat Institute of Management.